

Ivo Fabinc

KAM PO RUANDI?

Globok je vodnjak preteklosti...

Thomas Mann: Jožef in njegovi bratje.

Prva knjiga. Predigra: Pot v pekel.

I. Afrika, Afrika...!

Afrika je velik prostor, na katerem se odvija odprta in prikrita borba številnih akterjev njene sedanjosti za neko svojo resnico – za obstoj, za prevlado nad drugim ali zgolj za oblast. Predmet poželenja zunanjih sil – od časa Portugalcev do današnjih nosilcev moči v svetu – in sprta znotraj sebe, je Afrika prenašala to vrvenje na svojem telesu, kot da čaka na dan vstajenja, ki ga ni bilo od nikoder. V svojo več milijonov let trajajočo napisano in nenapisano zgodovino je vtkala vsa svoja veselja in trpljenja, vse svoje upe in razočaranja, vsa svoja suženjstva in svobode; ni jih razdajala svetu, ki jo tako ali tako ne bi razumel.¹

Vendar kadar nasprotnosti prekipijo, takrat grmenje iz njene notranjosti spominja na strah zbujajoče srečanje z viharnimi tajfuni. Vsa neizčrpna silovitost potisnjenih takrat stopi na dan. Zagospodari odsotnost vsake racionalnosti. Skoraj vsaka od štirih ducatov današnjih držav v Afriki pozna takšne oblike sproščanja prikovanih sil.

Takrat nastanejo hudi časi za tiste, ki bi zunaj Afrike želeli urejati razmere v njej, kjer odpovejo vsi v zunanjem svetu veljavni kriteriji. Tudi priporočilo dobrega pesnika, da bi Evropa morala poklekniti pred Afriko in jo zaprositi odpuščanja, ne pomaga več. Tudi vse pridobljene izkušnje, vsa znanja in strogi nasveti uglednih mednarodnih institucij izzvenijo v prazno. Ostane le vera v razrešujočo moč lastnih notranjih sil ali kar prepuščanje kaotičnemu razpletu situacij.

Afrika se ni izčrpala v dolgi hoji skozi meandre zgodovine. Še ima moč, da stopi prepričljivo na pot svoje bodočnosti. Vse, kar zahteva, je priznanje svojega mesta kot enega od treh stebrov v skupnosti evropsko-azijsko-afriškega kompleksa kontinentov.

Potrebuje pa še časa, da pozabi na težke izkušnje Južne Afrike, da odkloni intervencionizem, da dojame vso zapletenost in zahtevnost svoje dekolonizacije.

In da se sooči s tragedijo Ruande.

¹ Esej se ni mogel spustiti v kompleksno analizo številnih afriških civilizacij, niti ne v oceno vseh posledic evropskih kolonizacijskih posegov ali v žalostno zgodovino doseganja formalne samostojnosti afriških dežel v drugi polovici XX. stoletja.

Tega soočanja ne moremo nasloniti le na sedanost Afrike in tudi ne Ruande. Potreben je drugačen pogled na prehojeno pot življenja, tudi če odstopa od že utrutih pojasnjevanj.

Tradicionalna razdvojenost pogledov sloni na dveh skrajnih ocenah razvoja afriške civilizacije: ta je ali povsem avtonomna, kar nas prej ali slej pripelje do panafricanizma, ali pa je rezultat od zunaj vnesenih civilizacijskih elementov, kar nas vodi do neafriških izvorov panarabizma ali panislamizma.

Ostaja pozitivna skupna točka teh dveh diametralno nasprotujočih si stališč: afriška civilizacija ni naključni privesek evropske zgodovine, še manj pa zgodovine evropskega kolonializma, ki naj bi se v nekoliko spremenjenih oblikah nadaljeval do današnjih dni in morda še čez naš čas. To nas spominja na tistih nekaj milijonov in več let, ko je Afrika že živela, medtem ko je severna polovica Evrope, Azije in severne Amerike bila do zadnje ledene dobe Wurm – okoli 10.000 let pred novo ero in še dolgo po njej – pod debelim snežnim in ledenim pokrovom.

Nasploh je afriška zgodovina neuravnotežen rezultat notranjih dogajanj, zunanjih interesov in nasilnih posegov. Razumeti to celoto je velika naloga, ki so si jo zadale pomembne mednarodne organizacije še pred tragedijo v Ruandi. V svojem eseu se bom podal na to – za vprašujoče zunaj Afrike – še vedno težko dojemljivo področje le toliko, kolikor je potrebno, da se približamo tistemu spletu okoliščin, ki so pripeljale do rušenja etičnih temeljev današnje civilizacije na tleh male Ruande.

Tiste Ruande, ki je bila do kataklizme ustvarjena za prebivanje klimatsko najbolj zahtevnih ljudi, z nekdanj kozmopolitskim glavnim mestom z izbranimi mednarodnimi organizacijami, najbolj naseljena v Afriki, intenzivno obdelana, prelepa v svoji preprostosti, dežela »večne pomladi«.²

Odkod v tem okolju za tujce nerazumljiv eksodus prebivalstva, odkod ta strah, odkod zavračanje vrnitve, odkod občutek nemoči pri vseh zunaj tega demonskega kroga? Ali je upravičena kakršnakoli primerjava z bosansko-hercegovsko deželo, ki gori v našem sosedsstvu in bo gorela še dolgo po končani vojni?

II. Hrbtenica Afrike

Ruanda je postavljena ob ekvatorju v sredo vertikalno potekajočega vzhodnoafriškega višavja, ki ga je po velikosti mogoče primerjati le z vencem And in Skalnatih gor v Ameriki in z verigo Hindukuš-Himalaja v Aziji. Bivati in živeti na tem privzdignjenem površju pomeni zavedati se velike vzporedno potekajoče, 6500 km dolge tektonske usedline, ki se lahko primerja le s podobno razpoko ob potresnem področju zahodne severne Amerike in v velikem jarku reke Colorado. Pomeni razumeti, da na področju Gome, tej zadnji postaji ruandskega ljudstva, ni mogoče z lopato ali kako drugače izkopati v lavino skorjo niti grobove za umrle od kolere ali izčrpanosti.³

V primerjavi s podobnimi ameriškimi in azijskimi velikani je ta kompaktna celota razumljiva le v povezavi s porečji svojih bogatih vodnih tokov in z obalo,

² Ruanda in Burundi sta najbolj gosto naseljeni deželi v Afriki (300 oz. 210 prebivalcev na kvadratni kilometer) v odnosu na nizko afriško povprečje (21.2) ali v odnosu na Slovenijo (97.1). Sledita jima v Afriki: Malavi (79.7), Uganda (78.9), Etiopija in Kenija (vsaka po 43.5), vse države iz vzhodne Afrike.

³ Usedlina vključuje poleg depresije Mrtvega morja in vdrtine Rdečega morja še z vulkanskimi pojavi prekrito Danakilsko puščavo na afriškem kontinentu. Nato teče po tektonskih jarkih proti jugu vzdolž najvišjih vrhov Afrike (Kilimandžaro, gora Kenija, gora Elgon, venec Ruvenzorija, gorovje Mitumba) in dveh vzporednih nizov sladkovodnih in lužnatih jezer, da bi ob ustju reke Zambezi končala v Indijskem oceanu.

odprto v svet Indijskega oceana. Prav v tej povezanosti odkrijemo smisel pojma afriške hrbtnice ali celo zibelke človeštva.

Tri velike reke, obdarjene od narave s superlativnimi značilnostmi, tvorijo osnovo vodne strukture in življenja cele Afrike: Nil, najdaljša reka na svetu, reka Zaire (Kongo) s porečjem, ki je v svetu največje, reka Zambezi z veličastnimi Victorijinimi slapovi. Kot da bi jih neke globinske sile razgnale, tečejo vsaka v svoj morski bazen na vseh straneh sveta. Samo porečje Nigra v vzhodni Afriki in južnoafriški reki Oranje in Limpopo so zunaj tega velikega vodnega sistema.

Indijski ocean – ob vzhodnoafriški obali – deluje s svojimi toplimi morskimi tokovi povezovalno: južnovzhodno obalo obliva proti jugu usmerjen prijetni aguljaški tok, kar je v pravem nasprotju s hladnim, antarktičnim benguelskim tokom, ki obliva južnozahodno obalo Afrike. Topli so tudi krožni ekvatorialni in drugi tokovi severno od mozambiškega preliva. Ta okoliščina in privlačnost trgovskih operacij s slonovino, z ebenovino, zlatom in še marsičem, sta skozi stoletja – pred prihodom Portugalcev – pritegovali ne le trgovce z drugih obal Indijskega oceana, temveč tudi indonežanske pomorce in veliko kitajsko brodovje za časa dinastije Ming.⁴

V tem čudnem kraju – ob veliki usedlini – zasledimo prehod hominidov v človeka, ki dela z orodjem (*homo habilis*). Zakonca Leakey in njihov sin (z ženo) so med izkopavanji v tanzanijskem jarku Olduvai, ob lužinatem jezeru Turkana na severu Tanzanije in, končno, v osemdesetih letih pri Laetolilu (južno od Olduvaia), našli *homo habilis*, ki naj bi živel pred 3.35 do 3.75 milijoni leti. Med tovrstne najdbe sodi tudi lobanja »Lucije« v Donakilski puščavi (»australopithecus afariensis«). Sodobne biološke metode – na temelju števila skupnih genov – potrjujejo te najdbe, odpirajo le širše vprašanje nastajanja človeka na enem ali na več mestih v svetu.⁵

Kakršnakoli že je antropološka resnica, ostane pač dejstvo, da velika usedlina in ob njej v zrak pognano gorovje, kakor tudi milenijska linija razvoja človeške vrste, ilustrirata visok in trajen pomen okolja na življenje v vzhodnoafriškem višavju. Podoben, vendar veliko novejši posreden vpliv ima širjenje puščavskih površin, ki ga zasledimo po letu 10 000 pred n. e., po zadnjem pluvialnem obdobju na južni polobli (in po sočasnem ledenem obdobju na severni polobli). Od tedaj se – z oscilacijami – zožuje za življenje prikladen prostor, izostrujejo se sušna obdobja in širijo puščave, kot so Sahara, Nubijska in Kalahari puščava, puščave na sosednjem arabskem polotoku. To ustvarja pogoje za masovna preseljevanja na afriškem kontinentu, tako kot je na severni polobli spreminjanje življenjskih pogojev v severnoazijskih pokrajinah sprožilo v velikih časovnih presledkih potekajočo »selitev narodov«, ki je postala sestavni del zgodovine evropskih narodov, medtem ko se v Afriki te selitve izgubljajo v megli pozabljenih ali le v legendah ohranjenih dogajanj.

Procese dezertifikacije spremlja njemu nasproten proces izboljšanja pristopa k planinskim vencem v Vzhodni Afriki in k zvišanju meje večnega ledu in snega. To pomeni splošno izboljšanje življenjskih pogojev in večjo privlačnost za plemena v procesu preseljevanja, še posebno za tista iz nižinskih krajev, ki – tudi iz verskih razlogov – odklanjajo bivanje v predelih visokih gora.

Iz teh dveh nasprotno delujočih smeri je v stoletjih in tisočletjih nastalo v sintezi gibanje afriških ljudstev. To so temeljni, vendar ne edini dejavniki, ki opredeljujejo na dolgi rok usmeritve, tempo in intenziteto preseljevanja v Afriki.

⁴ Na tem obalnem območju se je razvila uporaba Svahili jezika, ki je Bantu jezik s prevzetimi številnimi besedami trgujočih tujcev.

⁵ V. tudi: *D'ou' vient l'homme? Les dernières decouvertes.* Le Nouvel Observateur. 1994, Paris.

III. Križanje poti civilizacij

Če se osvobodimo naravne želje, da bi spoznali in tudi orisali sliko premikanja stoterih afriških plemen v času in prostoru, potem je prav, da svojo pozornost usmerimo predvsem na tista preseljevanja, ki vodijo proti vzhodnoafriškem višavju ali se odvijajo znotraj njega in ki posredno ali neposredno vplivajo tudi na usodo Ruande, ki nas prvenstveno zanima.⁶

Ker so začetne točke teh preseljevanj različne in različno odmaknjene v času, je povsem možno, da se pota ljudstev nekje v prostoru križajo. To križanje vodi do sprotnega amortiziranja plemenskih napetosti ali pa pride do njihovega konfliktnega sproščanja, kar mora imeti posledice za usodo ljudstev, ki so nosilci preseljevanja.

Prav temu križanju poti preseljevanja bo obrnjen potek misli v tem eseju.

Upošteva te rezerve, ločimo naslednje velike selitve ljudstev Afrike proti Vzhodni Afriki ali znotraj nje:

a) selitev Bantu govorečih plemen iz porečja Zaire (Konga) in Zambezija, ki se širi od vzhoda na zahod in na sever vse do meje prihoda plemen s severa;

b) selitev hamitskih in semitskih plemen iz Sudana in Etiopije, ki se širi od severa proti jugu vse do meje prihoda plemen z juga.

ad a) Selitev Bantu plemen je nedvomno povezana s popuščavljenjem v Afriki in z izboljšanjem življenjskih razmer v vzhodnoafriškem višavju.

V tem večstoletnem procesu se razvija civilizacijska osnova poljedelske družbene skupnosti, spoštuječ animistične verske navade in kolektivni način dela ter življenja z železnim orodjem in orožjem. V nenehnem boju za novim in boljšim zemljiščem potiskajo Bantu plemena pred seboj praprebivalce (Bušmani-Grmičarji, Pigmejci, Hotentoti) v oddaljene tropske gozdove ali puščave (Kalahari), vendar v bistvu stopajo v slabo naseljena področja.

Preseljevanje se odvija tudi z delitvijo plemena, kadar napredek v pridobivanju hrane povzroči naraščanje plemena čez dopustne okvire. Tedaj skupnost samodejno racionalizira gospodarjenje: zmanjšuje porabo ali izboljšuje proizvodnjo ali izloča mlajše člane in jih – kot novo plemensko enoto – usmerja na preseljevanje.

Do X. in XI. stoletja so Bantu plemena zapolnila rečne bazene Zaire (Konga), Zambezija in Limpopoja ter prostor Tanzanije in delno Kenije vse do obale Indijskega oceana. To je bila doba, v kateri se je pripravljalo oblikovanje prvih velikih družbenih enot, kraljestva Konga v XIV. stoletju in kraljestva Mwene Mutapa, ki je v sredi XV. stoletja združil teritorij današnje Zambije, Zimbavbeja in dela Mozambika. Na severovzhodu južne Afrike rastejo centralistično vodene družbene enote Bantu plemen Ngunijev (Zulu, Swazi in Xhosa) in Sothojev (Tswana, Pedi in Bosutho).⁷

Tako je v Ruando in Burundi prišlo Bantu pleme Hutijev, se tu naselilo in relativno v miru živelo, še ne vedoč za prihod severnih Tutsijev. V sosedni Ugandi so se naselila Bantu plemena Bugandijev in Bunyorov, v Keniji srečamo med drugimi Bantu plemena Kikuyev, Kambijev in Merujev, v Tanzaniji več sto Bantu plemen.

Vsa ta plemena oblikujejo – ne zavedajoč se – polje severnega dosega Bantu

⁶ Esej ne posega v prazgodovino transsaharskega preseljevanja z vzhoda na zahod. Označevanje zgodovinskih datumov ima le tentativen značaj. Opredelil sem se za jezikovno sorodnost Bantu plemen, ki dopušča dalje deljenje po drugih kriterijih.

⁷ Ne moremo slediti razvoju Rozwi kraljestva, ki prevzema vlogo oslabelega Mwene Mutapa kraljestva in ki do polovice XIX. stoletja omogoča razcvet velikih kulturnih centrov v Zimbabveju, Khamiju in Dhlo-Dhlou.

plemen, na katerem je pozneje prišlo do srečanja s severa prihajajočimi plemeni. To srečanje ni bilo nujno v vsakem primeru trčenje civilizacij, za malo, lepo Ruando pa je vsekakor usodno.

Na znameniti zemljepisni karti arabskega znanstvenika Ibn Khalduna (1332–1405) je – sto let pred prihodom Portugalcev – za vse kraje na ekvatorju in pod ekvatorjem zapisano, da »jih ni zaradi vročine«. Potemtakem za arabsko vrhunsko znanost tega časa ni niti Bantu plemen niti njihovih selitev in s tem povezanih možnih dilem. Zato pa so na tej karti detaljno obdelani kraji ob Indijskem oceanu, Sredozemskem in Črnem morju, celo Jadransko morje in Benetke so vidne na njem, le zahodna Evropa je skrčena na skrajno majhen del južnovzhodnega dela te zemljepisne karte, je domala reducirana na raven neobstoječih Bantujev.

b) Premiki severnih hamitskih in semitskih plemen se odvijajo v povsem drugačnem okolju kot preseljevanje Bantujev, ki jih po Ibn Khaldunu – sploh ni. Njihov izvor je v močnih državah in kulturah Egipta, Kuša in Etiopije. V ozadju je prepletanje v misterije zavitih dosežkov sumersko-arkadske kulture in nenadnih silovitih dosežkov egipčanske tretje in četrte dinastije, ki je vplivalo na širok krog dežel od Elama in Inda na vzhodu do Egejskih otokov, Krete in Miken v Sredozemskem morju, do krajev vzdolž Nila in Rdečega morja na jugu in po karavanskih poteh do zahodne Afrike.

Egipčanska država se je že pred 2.300 leti začela širiti proti jugu. Okoli leta 1000 pred n. e. postane z zlatom bogata Nubija njena kolonija. Veliko dalj pa Egipt ni prišel: medtem ko začenja upadanje njegove moči, raste sočasno bolj na jugu teokratska država Kuš s prestolnico Napate, ob četrtem nilskem kataraktu, ki je v 8. stoletju pred n. e. postala usodna tudi za vladarje v Memfisu. Utemeljitev nubijsko-egipčanske dinastije in ostra nasprotja med civilno (v Memfisu) in versko oblastjo (v Tebah) je le dokaz razpadajočega tkiva egipčanske države. Po asirskem rušenju Teb v letu 666 pred n. e. prenaša država Kuš svojo prestolnico v mesto Meroe ob šestem nilskem kataraktu, kjer se je v devetsto let trajajočem relativnem miru razvil eden od najbolj pomembnih centrov za trgovino z zahodno Afriko in z zahodno obalo arabskega polotoka, medtem ko se v Egiptu vrstijo eden za drugim perzijski, asirski, rimski gospodarji...

Nič bolj naravnega ni, kot da je Meroe posegel tudi v smeri juga: bogato nahajališče železne in zlate rude in predelovalni center teh kovin, razvita trgovina s slonovino, z ebenovino, z redkimi kožami, s sužnji – potrebuje nove izvore za svojo trgovinsko dejavnost tudi v savanah vzhodnoafriškega višavja.

Vendar je to vzpenjajočo se pot pretrgala brutalna intervencija mesta Aksum iz severne Etiopije, ki je želelo in uspelo prevzeti in še razširiti vlogo Meroe (v četrtem stoletju po n. e.). Tu so postavljeni temelji stoletja trajajoče neodvisnosti nove sile, zrasle v vzhodnoafriškem višavju, Etiopije.

Ko se je Aksum osvobodil začetnih vplivov Jemna in južne Arabije, je postopoma postal dominantna sila na področju Rdečega morja in pomemben posrednik v mednarodni menjavi med deželami ob Sredozemskem morju in Indije, predvsem s svilo in začimbami. To je čas dobrega sodelovanja z Bizancem.

Aksum prevzame tudi donosne vezi z zahodno Afriko, na prehodnem prostoru nekdanjega Merojskega kraljestva pa podpira oblikovanje treh krščanskih »kraljestev kataraktov« (Aloakskega kraljestva južno od 6. katarakta, nobadskega kraljestva med 1. in 3. kataraktom in predvsem kraljestva Dongola med 3. in 4. kataraktom (blizu Napateja).

Ob naraščanju pritiskov islamiziranih Arabcev postaja Dongola meja arab-

skega prodora proti jugu, zahvaljujoč sporazumu iz 651. leta po n. e., ki je veljal okoli pol tisočletja do prihoda Mamelukov na vodilno mesto v Egiptu (l. 1250). Ta pritisk je vzdržal Aksum tudi v Rdečem morju, kjer je uspel obdržati kontrolo nad njegovim južnim delom (do Zeile), tudi ko so Arabci zavzeli luko (današnje) Massave in Dahlak otočje pred njo.

Po drugi strani je nubijsko vodstvo Meroe, ki je pobegnilo v zahodni Sudan, v Darfur, tam obnovilo nubijsko kraljestvo, ki je do prihoda Otomanov uspešno delovalo in širilo vpliv na okoliške dežele na zahodu in na jugu.

Te velike spremembe na severu in severovzhodu Afrike edino niso zajele južne pokrajine Sudd na Nilu, zahvaljujoč močvirjem in premikanju interesov severnih centrov v druge smeri.

S tem pa smo tudi označili smeri, iz katerih je bilo možno pričakovati tok ljudstev s severa proti jugu na srečanje z Bantu plemeni.

Vendar je bilo potrebno počakati do XVI. stoletja, ko so zunanji dejavniki – vrhunec moči Otomanov in prihod Portugalcev – sprožili širše spremembe v severovzhodnem delu Afrike – v Egiptu, v Sudanu in v Etiopiji – in sočasno odprli pritok ljudstva s severa proti jugu.

IV. Koptska cerkev in Portugalci

Izjemna je vloga Etiopije v oblikovanju populacijske strukture mnogih dežel vzhodnoafriškega višavja, zato je potreben pogled na nastajanje koptske krščanske cerkve v Etiopiji in na proces oblikovanja etiopske države v času do XVI. stoletja.

Po Milanskem ediktu o tolerantnosti (311. leta po n. e.) in razdelitvi rimskega cesarstva na zahodno in vzhodno (395) je nastal pojem vzhodne cerkve, ki je pokrival aleksandrijsko, antiohijsko, carigrajsko in jeruzalemsko patriarhijo. Aksumski kralj Ezan, ki je opustošil Meroe, je v letu 335 sprejel krščansko vero, dokončno pa se je oblikovala monofizitska, koptska cerkev v V. stoletju (okoli 450. leta) po zaslugi sirijske apostolske misije, ki je prevedla na jezik geez antiohijsko verzijo Svetega pisma. Bistvo monofizitizma – krivoverstva, obsojenega na koncilu v Nikeji (451), je v tem, da prizna samo božansko naravo Kristusa in ne dve – božansko in človeško –, kar je ena od dominantnih različic arijevstva na vzhodu. Le-ta prizna samo enega nesmrtnega boga, ki je ustvaril iz nič sina – logosa – in ki šele kot najbolj popolno bitje ustvarja svet. Etiopija je postala pribežališče monofizitov po nikejskem koncilu.

Tak etiopijski pristop h krščanstvu – ki je ostal v veljavi do najnovejših dni – je zmanjšal, vsaj na doktrinarni ravni, možne cone trenja z nastopajočim islamom iz sosednjega arabskega polotoka v VII. stoletju. Islam nastopa z idejami, ki želijo uveljaviti v cerkvi monoteizem, vero in ustrezno ritualno prakso spoštovanja enega boga brez dogme o svetem trojstvu, brez panteona drugih svetnikov in brez stroge cerkvene organiziranosti. Ta svojevrstna čistost islama in vera le v enega boga povezujeta lik Kristusa in Mohameda kot božjih prerokov in ustvarjata pogoje za praktično tolerantnost, če ne še za kaj več. Od tod znosni odnosi med arabskim islamom in etiopsko cerkvijo, kar se kaže npr. v stalnem prihajanju etiopskih vernikov na opravljanje lastnih obredov v Jeruzalem celo v času Saladina, ustanovitelja ajubidske dinastije, ki je slovel kot nasprotnik križarjev iz zahodne Evrope. To dokazuje tudi sporazum med krščansko državo v Dongoli in Arabci iz VII. stoletja.

Oprta na svojo versko avtonomijo in na trgovsko uspešnost premika Etiopija – v nenehnem rivalstvu s sosednim Jemnom – svoje prestolnice v skladu z novimi

potrebami ali z njegovimi novimi nevarnostmi. Aksum z njenimi znamenitimi megalitskimi spomeniki je požgala barbarska kraljica Judit (v l. 857 po n. e.) in je šele pozneje postal sveto mesto Etiopije. Nov center pa je ustvaril vladar Lalibela, iz krščanske dinastije Zagwe, »Luj Sveti etiopski«, v novem mestu Lalibele (južno od Aksuma (s še bolj znamenitimi, iz živega kamna izklesanimi cerkvami)). Njegov naslednik, Yekuno Amlak, (1270. leta) je obnovil legendo o vezi med kraljem Salomonom in kraljico iz Sabe (s sinom Menelikom), preselil prestolnico v Ankobe (vzhodno od Zeile v severni Somaliji), izvajal upravne reforme, nanovo delil zemljiške pravice, podpiral duhovništvo in redovništvo. Amda Sayon (1314–1344) je širil kulturo in cerkveno književnost, z dobro organizirano stalno vojsko pa prisilil Arabce na vračanje v Jemen, ponovno je prevzel upravo nad lukco Zeilo.

V XVII. stoletju je negus Fasilides (1632–1667) z indijskimi mojstri gradil veličastno »mesto kraljev«, Gondar.

Idilično razmerje med krščanstvom in islamom se je končalo z nastopom otomanskih sultanov, ki so – po zavzetju Konstatinopla (Carigrada–1453), Beograda (1521 – kot pomembnega stožera madžarske obrambne linije na Donavi) in po zmagi na Mohačkem polju (1526) – želeli zagotoviti južne in vzhodne meje razširjajočega se carstva. Osrednji napad je moral biti – po uspešnih bojih z Iranom – usmerjen proti Mamelukom, ki so zaprli pot v Egipt in proti Etiopiji, ki je bila glavna ovira za otomanski prodor v vzhodnoafriško višavje in tudi proti afriški obali Indijskega oceana.

Selim I., »Strogi«, navdihljen z idejo nasledstva Aleksandra Velikega, je s podporo janičarjev premagal Mameluke in ubil njihovega zadnjega sultana (1517). S tem je padlo v otomanske roke bogato afriško zaledje na zahodu in jugu in kontrola pomembnih prehodnih točk po Nilu proti Etiopiji in na gorju Jebel Marra v Darfuru proti zahodnemu Sudanu.

Njegov sin, nam dobro znani Sulejman II. »Veličastni«, je v pomorski bitki (1520 – 1566) na Sredozemskem morju (pri Prevezi –1540) premagal mornarico evropskih zaveznikov, sklenil trgovinski sporazum s francoskim kraljem Francem I. (1536), potem pa se obrnil proti Etiopiji. Pod poveljstvom Ahmeda Ibn Ibrahima el Ghazija, namestnika Sulejmana II. v Egiptu, so Otomani zavzeli vzhodno obalo Rdečega morja in Jemen (1538), vendar so v letu 1543 doživeli poln poraz v bitki z etiopskim negusjem Klavdijem pri jezeru Tani (v Etiopiji – na izviru modrega Nila).

Uspešni obrambi krščanske, koptske Etiopije so prispevali tudi ortodoksni krščanski Portugalci, ki so na prošnjo kraljice Eleni in po ugodnem poročilu portugalskega jezuita Alvareza sodelovali v usodni bitki na jezeru Tani. Poleg tega so Portugalci z učinkovitejšim ladjevjem ustavili globlji prodor Otomanov na področje Indijskega oceana.

S tem otomanskim posegom v Sudan in v Etiopijo in z odporom Etiopije je za dolga stoletja zaznamovana razvojna pot vzhodnoafriškega višavja, uprizorjeno pa je tudi srečanje ali trčenje že ustaljenih Bantu plemen s tokovi severnih hamitsko-semitskih plemen, ki so se sprožili v XVI. stoletju, polnem vsakršnih razpletov.

V teh zgodnjih selitvah severnih plemen iz Etiopije – predvsem Tutsijev – moramo iskati korenine današnje drame v Ruandi in možne drame v Burundiju.

V. Konflikt

Prihod Tutsijev je bil prihod gospodarjev, ki prihajajo iz avtoritativnega in vojaško podprtega etiopskega družbenega okolja in so od samega začetka prepričani

o posebnem položaju svojega plemena. Huti iz Bantu plemena so vnaprej obsojeni, da služijo boljšim in bogatejšim. Tutsi so lastniki velikih čred, kar jim daje zunanji videz uspešnosti. V Ruandi so oblikovali svojo državo in uvedli sistem z ustreznimi odnosi podrejenosti in odvisnosti. Mwami – kralji tutsijske države – skrbijo za red z oblikami gospodarjenja, ki so bile vsaj na ravni etiopskih izkušenj ali pa so bile še veliko bolj ostre in nehumane. Njihova oblast nad življenjem in delom Hutov je bila veliko bolj avtoritativna kot oblast mwamijev v sosednjem Burundiju. Vojaška organizacija je bila izključno v rokah Tutsijev.

Moramo predpostaviti, da se je v teku stoletij nabrala v Hutih – 89% prebivalcev Ruande – tolikšna količina odpora proti obstoječemu družbenemu redu, da je bilo mogoče pričakovati vse najhujše v času, ko bi popustile družbene ovire.

Pravi kolonializem, ki ga je prineslo v Afriko šele XIX. stoletje, ni spreminjal teh temeljnih odnosov in se je v vsem opiral na že obstoječo oblast lokalnih poglarjev, v Ruandi na oblast mwamijev, ki so ohranjali odnose odvisnosti, podedovane iz preteklosti. Tudi ta kolonialna zgodovina je tako kot vsaka druga nesmiselno neusmiljena, postavila je monokulturno gospodarstvo (kava, čaj, bombaž...) v funkcijo razvoja matične dežele, vnesla je v Afriko vso tisto nestrpnost in zagrizenost, ki sta bili značilni za odnose v Evropi pred prvo svetovno vojno.

Zato tudi nastop Bismarkovega drugega cesarstva v tedanji Tanganjiki, v katero naj bi – po ravnih črtah, potegnjenih po Berlinskem kongresu (1884–1885) – spadala Ruanda in Burundi, ni bil niti boljši niti veliko slabši od tedaj nastajajoče francoske zahodne Afrike in povsod navzočega britanskega imperija. Po izgubljeni vojni sta bila, po tedaj veljavni logiki upravljanja s svetom, Ruanda in Burundi priključena privatni koloniji belgijskega kralja Kongu, kjer so odnosi ostali enako globoko nepravilni.

Vse, kar je sledilo pozneje, spada v kroniko dekolonizacije sveta in Afrike, ko so se kazale kot uresničljive vse mogoče misli o drugačnem urejanju sveta, ki so privrele iz globin zavesti. Začetni uspehi v moč oslanjanja na lastne sile so spodbudili tudi stoletja podrejene Hutije v Ruandi in Burundiju, da so začeli postavljati bolj radikalne zahteve po preurejanju svojega življenja.

Prvi so dvignili glave v Burundiju, kjer je v petdesetih letih sin mwamija Rwagasire, zastopajoč ideje o enotnosti in enakopravnosti bil, ob sodelovanju kolonialnih oblasti, ubit.

Gibanje se je nadaljevalo s postavljanjem radikalnih zahtev v Ruandi v letu 1957. Pravi, silovit odgovor je prišel s strani Tutsijev dve leti pozneje, kar je v teh krajih sprožilo nasilno odstranitev vodilnih predstavnikov nasprotnika. Tako se je začel krvavi ples, ki je povzročil v Ruandi vstajo že razgretih Hutijev, v kateri je bilo okoli 100.000 Tutsijev pobitih, veliko število pa jih je pobegnilo v sosednje dežele. Končno je Belgija pod pritiskom dogodkov priznala v letu 1962 neodvisnost Ruande in Burundija.

Vendar so bili procesi sproženi. Ni več bilo mogoče vrniti miru tam, kjer so prevladala drugačna pravila odločanja. Ciklus nemirov se je zopet začel v Burundiju, kjer mwami kljub zmagi Hutijev na volitvah leta 1964 ni privolil v imenovanje predsednika vlade iz vrst Hutijev. Na to so Tutsi s preverjenimi metodami nasilja izpeljali veliko čiščenje vojske in državnega aparata od možnih privrženecv hutijevske večine.

Huti so se še ponovno uprli v letu 1972. Tutsi so oblikovali vojno hunto in organizirali selektivni genocid nad Huti: vsak Hut, ki je imel formalno izobrazbo, državno službo ali kaj več imetja, je bil ubit, in to na najbolj grozljiv način. V treh mesecih je bilo ubitih okoli 200.000 Hutov, prek 100.000 jih je pobegnilo v sosednje

dežele. Nihče v svetu ni reagiral na ta grozodejstva niti mednarodne organizacije niti cerkev, predstavnik Organizacije afriške enotnosti je ob obisku celo čestital vodstvu Burundija za odlično vodenje dežele. Začela se je graditi tradicija prepuščanja usode slabih udarcem močnih, vse to v svetu, prepolnem plemenitih idej brez osnove.

Tudi v Ruandi – kjer je po priznanju neodvisnosti prišla na oblast hutijevska večina pod Gregorijem Kayibandom – ni bilo miru. Nezadovoljni Tutsi so vodili gverilsko vojno, napadali so hutijevske naselbine in postojanke, kar je – po železni logiki teh časov – izzvalo ponovno maščevalne akcije Hutijev, v katerih je na desettisoče Tutsijev izgubilo življenje. In ob genocidu nad Huti v Burundiji v letu 1972 so ponovno vzplamtele strasti in represivno obnašanje Hutijev v Ruandi, ki je terjalo življenje na tisoče Tutsijev...

Tako sta Ruanda in Burundi stopila v vroča sedemdeseta leta z ostrimi notranjimi nasprotji in z radikalno različno vodilno strukturo, hutijevsko v Ruandi, tutsijevsko v Burundiju. Kdo in zakaj bi zapisoval neštete človeške drame, ki so spremljale te površinske politične spremembe? Kdo bi in zakaj odkrival vse poteze in protipoteze nosilcev velikih postkolonialnih interesov, ki so uničevali življenja v teh deželah večne pomladi?

Svet je stopil v obdobje kriznih pojavov, ki so jih v poznih šestdesetih in v sedemdesetih letih zaznamovali krhanje bretonvudskega sistema, kitajska kulturna revolucija, smrt Luthra Kinga, praška pomlad in študentske demonstracije po Evropi in še marsikaj vznemirljivega. Poleg večno boleče južne Afrike je na srednjem delu Afrike, v Zairu, padel kot žrtev Lumumba, na severu pa je stopil na sceno Moamer el Gadafi z ustanavljanjem muslimanske Arabske Džemahirije, z odstranitvijo libijskega kralja Idrisa el Senussija (1969) in z odpiranjem številnih front širjenja svoje doktrine, predvsem pa, kar je za našo temo še posebej pomembno, z vpletanjem v notranje zadeve Čada, Sudana in Ugande, Ruandine severne sosedu.

Uganda je preživela srečanje Bantu plemen – predvsem Bagandijev – s severnimi plemeni z manj težavami kot sosednja Ruanda in Burundi, ker so ta plemena – Longo in Acholi – prišla v Ugando iz južnega Sudana, ki zgodovinsko nikdar ni dosegel stopnje razvoja Etiopije in tudi ni ustvaril plemenske skupine, kot so Tutsiji, obremenjene z razumevanjem sebe kot izvoljenega ljudstva. Zato je tudi bilo mogoče, da je bil ugandski kralj (kabaka) član manjšinskega plemena Bantujev – Bagandijev – in da je tudi do orientacije Longov in Acholijev na vojaške poklice prišlo brez spremljajočega nasilja.

Ker ni bilo naseljevanja tujcev – kot v Keniji in Tanzaniji – so lastninski odnosi ostali za časa britanskega protektorata pred prvo svetovno vojno nespremenjeni, z lastnimi zadružniškimi organizacijami kot temeljem gospodarskega življenja. Zato so se tudi nacionalistično obarvana gibanja pojavila pozneje kot drugod. Tudi prehod v neodvisnost v letu 1962 je potekal pod relativno ugodnimi pogoji, podprt z notranjo koalicijo plemenskih interesov, s kabako kot novim predsednikom države in z dr. Milton Obotom – iz severnega plemena Longov – kot predsednikom vlade. Koalicija je bila zasnovana tudi na predpostavki o avtonomiji Bantu plemena Bagandijev.

Kakšne sile kaosa so pričarale v to deželo sožitja monstrozno osebnost Idiya Amina, ki je v sedemdesetih letih obvladoval politično sceno Ugande in v osmih letih svoje strahovlade (1971–1979) pobil prek 300.000 Ugandcev ter je brutalno odstranil profesionalce vseh vrst – od univerzitetnih profesorjev do armadnih oficirjev. Med njegovimi žrtvami je bilo tudi 70.000 pripadnikov azijske skupnosti. Ali res morejo podpora Gadafija iz časa njegovega fundamentalizma ali hitro britansko

priznavanje novega režima ali spodbujevalni primer zairskega Čombeja ali oblastiželjnost Oboteja sploh pojasniti nepojasljivost tega paranoičnega načelnika generalštaba, ki je odstranil predsednika vlade, čeprav ga je prav ta postavil na ta položaj? Kako pojasniti divjanje tanzanijskih »mirovnih sil« – po njihovi zmagi nad Idijem Aminom, ki ga je tudi zrušila –, vračanje Oboteja na oblast in preganjanje Bantu plemen, rušenje Oboteja in nastop vojaške vlade Okella... kar je deželo vrglo v vojaške obračune, ki so trajali do 1986. leta, do vojaško potrjenih uspehov Yoweri Musevenija, trdega gverilca, čvrstega vojaškega komandanta?

Morda bodo nekega dne dočakali odgovore na ta in druga vprašanja, ki si jih svet doslej še niti zastavil ni.

Dejstvo je, da je Uganda postala v tem desetletju pribežališče beguncev iz vrst ruandskih Tutsijev, pripravljenih na vse. Okoli 250.000 teh beguncev, mnogi med njimi, obremenjeni s pokoli v Ruandi, so postali resno breme za ugandsko vlado Yoweri Musevenija. Po ponovljenih poskusih Musevenija, da doseže z ruandskim predsednikom Habyarimanom kakršenkoli dogovor o vračanju teh beguncev, se je zgodilo tisto, kar se je moralo zgoditi: Ruanda je leta 1991 napadla dobro oborožena in z orožjem odlično opremljena gverilska skupina Tutsijev, ob pomoči ugandske NRA (National Resistance Army), z vednostjo ali brez vednosti predsednika Musevenija.

V Ruandi je to skupino ruandska armada povsem razbila, ob pomoči čet iz Belgije, Francije in Zaira. Ti dogodki so povzročili nove pregone Tutsijev in povečali število beguncev v Ugandi. Veliki interesi bivših kolonialnih sil so povsem razkriti. Konture današnje drame so že vidne. Vse to, kar se je zgodilo v letu 1991, se je ponovilo tri leta pozneje, le po drugačnem razpletu scenarija.

Afriška tradicija je, da voditelje zamenjajo med njihovo državniško odsotnostjo ali da jih odstranijo za časa prevoza z letalom. V našem primeru je bil – kot je znano – uspešno izpeljan dvojni državni prevrat – proti ruandskemu predsedniku Juvenalu Habyarimanu in burundijskemu predsedniku Cyprienu Ntaryamiri. Sestreljeno je bilo letalo, s katerim sta se oba predsednika vračala s posvetovanj v Dar-es-Salaamu. Nikoli ni bilo ugotovljeno, koga je motila skupna dejavnost dveh predsednikov pri odpravljanju stoletnih etničnih nasprotij in uvajanju večstrankarskega sistema. Dejstvo je, da je to teroristično dejanje sprožilo pohod že vnaprej organiziranih vojaških oddelkov Tutsijev iz Ugande z namenom, da bi obnovili poskus iz leta 1991 in dokončno podredili vso Ruando svojim interesom. Obstoj radikalne hutijevske organizacije, ki je nasprotovala Habyarimanovi usmeritvi, je olajšal izpeljavo demonskega načrta.

Odprt je nov krog krvavega vrtenja. Scenariji grozot so pretresli svet. Del tujih držav je priznal novo vlado, en njen del beži skupaj z narodom. Tok dogajanj se ne ustavlja in počasi prehaja v vsakodnevnost. Ruanda zapušča špice televizijskih zbirk novic in skupaj s svojim narodom tone v sramotno pozabo. Organizirajo se mednarodni posveti o Ruandi...

*

Ruanda simbolizira tako kot Bosna globoko bolezen današnje vodilne civilizacije, ki omahuje nad prepadom kaosa in brezzakonja. Edino strahopetna pozaba pomaga prikriti rane, ki jih je zadobilo narodno telo teh dveh nesrečnih dežel. Obnavljanje občutka pravice na porušeni temelji se hitro sprevrže v svoje nasprotje. Pravih receptov obnove ni.

Pogled v vodnjak preteklosti ohranja svoj smisel, ker prinaša v zavest nujno

spoznanje o zapletenosti človeških usod in o potrebi drugačnega življenja in delovanja. Kdor gleda in vidi, čuti dolžnost, da razkriva prikrito in da ugrablja in pozabi tisto, kar ne sme biti pozabljeno. Strahovita je odgovornost vodilnih v svetu, polnem negotovosti, da odkrivajo pota možnega sožitja med sprtimi in da za nove generacije ustvarjajo bolj človeške razmere za bivanje na zemlji.

Ce želimo obstati in živeti kot bitja s človeškimi značilnostmi.

LITERATURA

Pri pisanju eseja sem se opiral na osebne raziskave in med drugim na naslednja dela:

1. Jaqob Beyene: *L'Unzione di Christo nella teologia etiopica*. Pont. Rim: Institutum Studiorum Orientalium, 1981.
2. Basil Davidson: *Afrika u povijesti*. Zagreb: Globus, 1984. (Prevod originala iz leta 1966, 1968, 1974)
3. Richard W. Hull: *African Cities and Towns before the European Conquest*. NY: Norton & Co., 1976.
4. Iveković Ivan: *Afrika u transformaciji*. Zagreb: Globus, 1988.
5. Ibn Khaldun (1332–1405): *Muqaddinah*. Prevedeno in ponovno izdano. NY: Bollingen Foudation, 1958.
6. Robert Nrain: *Art and Society in Africa*. Longmann Group. London and Newyork, 1980.
7. Ernest Petrič: *Od cesarja do voditelja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1986.
8. Jurgen Petschull: *Der Wahn vom Weltreich*. 1986.
9. Smith Antony: *Rift Walley*. Wiken, 1990.
10. Thalma Topkin: *Ethiopia with love*. London: Hodder and Stoughton, 1972.
11. E. E. Vardiman: *Nomaden*. Tel Aviv, 1979.
12. *Historical and Socio-cultural Relations between Black Africa and the Arab World from 1933 to the Present*. Paris: Unesco, 1984. (Poročilo s simpoziuma 25. –27. julij 1979).
13. *Africa on a shoestring*. Lonely Planet. Australia, Hawthorn, 1993.
14. *Trekking in East Africa*. Lonely Planet. Australia, Hawthorn, 1993.